

Edukacja kulturowa jako pomysł na realizację podstawy programowej szkół podstawowych i ponadpodstawowych

Wiedza o kulturze, plastyka czy historia sztuki wydają się – obok stworzonych w tym celu innowacji pedagogicznych – najbardziej naturalną przestrzenią do refleksji na temat kultury i działań twórczych. Podstawa programowa ogranicza jednak udział przedmiotów artystycznych i kulturowych w programie szkolnym. W niniejszej prezentacji skupiamy się więc na innych zajęciach, a celem jest wskazanie konkretnych odniesień podstawy programowej, które zobowiązują i zachęcają do pracy z narzędziami edukacji kulturowej. Dodatkowo podpowiemy, jak z pomocą sztuki i poprzez działania twórcze realizować inne cele i wymagania podstawy programowej.

1. Podstawa programowa kształcenia ogólnego w klasach 1–3 ośmioklasowej szkoły podstawowej

Lektura podstawy programowej dla kształcenia ogólnego w klasach 1–3 ukazuje wiele obszarów, w których sztuka sprawdzi się jako angażujące i skuteczne narzędzie osiągnięcia celów edukacyjnych. Należą do nich: **edukacja emocjonalna i społeczna, edukacja przyrodnicza i ekologiczna, edukacja informatyczna, etyka, nauka mówienia, czytania i pisanie**. Każda z tych sfer skorzysta na włączeniu artystycznych wypowiedzi i twórczych praktyk do pracy. Przykładowo: rozmowa po filmie na temat zachowania bohaterów i ich motywacji przyczyni się do rozwoju umiejętności rozpoznawania i rozumienia swoich/cudzych emocji, a także umiejętności ich wyrażania. Analiza relacji pomiędzy bohaterami tekstów literackich i ich sposobów na współdziałanie ułatwi odnalezienie się w nowej grupie i kształtowanie umiejętności osiągania celów we współpracy z innymi. Odwołanie się do treści prezentowanych na dziełach malarskich poświęconych historii lub środowisku naturalnemu poszerzy wiedzę na temat naszego społeczeństwa, jego przeszłości i kultury, a także funkcjonowania ekosystemów. Dyskusja nad przekazem wypowiedzi artystycznych i wartościami, jakie są w nich wyeksponowane, przyczyni się do głębszego zrozumienia i poszanowania postaw i godności innych osób. Sztuka na lekcji może być także zaproszeniem do działań twórczych. Wspólna realizacja animacji poklatkowej to próba pozytywnego kształtowania poczucia sprawczości i kompetencji, będących ważnymi wyznacznikami rozwoju emocjonalnego, a także pierwszy krok w stronę wizualizowania prostych historyjek przy pomocy komputera, co pozostaje jednym z celów edukacji informatycznej na tym etapie.

2. Podstawa programowa kształcenia ogólnego od 4 klasy szkoły podstawowej

Niemal wszystkie cele kształcenia ogólnego dla klas 4–8 ośmioklasowej szkoły podstawowej II etapu edukacyjnego można realizować z wykorzystaniem narzędzi artystycznych i działań twórczych. Na przykład praca z dziełami sztuki i kultury wprowadza uczniów w świat wartości i pozwala dostrzec znaczenie tradycji dla osobistej i społecznej tożsamości (punkt 1 i 2 podstawy). Działania twórcze rozwijają kompetencje kreatywności i innowacyjności (punkt 4), a praca z tekstami kultury rozwija umiejętności krytycznego i logicznego myślenia, rozumowania, argumentowania i wnioskowania (punkt 5). Refleksja nad kulturą może wyposażyć uczniów w taki zasób wiadomości oraz kształtować w nich takie umiejętności, które pozwalają w sposób bardziej dojrzały i uporządkowany zrozumieć świat (punkt 7). Przyczynia się do wszechstronnego rozwoju osobowego ucznia przez pogłębiania wiedzy. Jest też drogą ku otwartej postawie wobec świata i innych ludzi, aktywności w życiu społecznym oraz odpowiedzialności za zbiorowość (punkt 9). Ukierunkowuje uczniów i uczennice na wartości (punkt 11).

Działania z obszaru edukacji kulturowej sprawdzą się także w przypadku kształcenia umiejętności wymienionych w podstawie kształcenia ogólnego II etapu edukacji, szczególnie umiejętności sprawnego komunikowania się w języku polskim (punkt 1), poszukiwania, porządkowania, krytycznej analizy oraz wykorzystania informacji z różnych źródeł (punkt 3), a także rozwiązywania problemów, również z wykorzystaniem technik mediacyjnych (punkt 5). Projekty artystyczno-społeczne uczą pracy w zespole i społecznej aktywności (punkt 6) i zachęcają do aktywnego udziału w życiu kulturalnym szkoły, środowiska lokalnego oraz kraju (punkt 7).

Nie inaczej wygląda sytuacja w przypadku podstawy programowej dla liceum/technikum. W celach kształcenia ogólnego dla tego etapu edukacji znajdziemy wymagania, które z powodzeniem możemy realizować na drodze twórczych eksperymentów i dociekań wokół kulturowych artefaktów. Na przykład cele z punktów 4 i 5, czyli kolejno: „zdobywanie umiejętności formułowania samodzielnych i przemyślanych sądów, uzasadniania własnych i cudzych sądów w procesie dialogu we wspólnocie dociekającej” oraz „łączenie zdolności krytycznego i logicznego myślenia z umiejętnościami wyobrażeniowo-twórczymi” zrealizujemy w projekcie artystycznym, który bazować będzie na pracy zespołowej i połączy w sobie elementy krytycznego odbioru z tworzeniem twórczych autorskich komentarzy. Inne warte uwzględnienia cele to rozwijanie wrażliwości społecznej, moralnej i estetycznej (punkt 6) oraz rozwijanie narzędzi myślowych umożliwiających uczniom obcowanie z kulturą i jej rozumienie (punkt 7).

3. Podstawa programowa z języka polskiego od 4 klasy szkoły podstawowej

Podstawa programowa z języka polskiego dla II etapu edukacji otwiera drzwi do pogłębionej i szerszej pracy z dziełami sztuki i kultury. W zestawieniu celów do jednego z jej obszarów, tj. kształcenia literackiego i kulturowego, znajdziemy zapisy wspierające takie podejście: wyrabianie i rozwijanie zdolności rozumienia utworów literackich oraz innych tekstów kultury (punkt 1), kształtowanie umiejętności uczestniczenia w kulturze polskiej i europejskiej, szczególnie w jej wymiarze symbolicznym i aksjologicznym (punkt 3), rozwijanie zdolności dostrzegania wartości: prawdy, dobra, piękna, szacunku dla człowieka i kierowania się tymi wartościami (punkt 4) oraz rozwijanie zainteresowania kulturą w środowisku lokalnym i potrzeby uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych (punkt 7). Edukacja z wykorzystaniem działań twórczych będzie także wsparciem dla innego obszaru, tj. samokształcenia. Realizacja projektów społeczno-artystycznych może być ścieżką do wyrabiania pasji poznawania świata i zachętą do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości (punkt 1).

Podstawa programowa dla języka polskiego (zarówno dla klas 4–6, jak i dla klas 7–8) szczegółowo określa treści kształcenia związane z czytaniem utworów literackich. Cele takie jak „uczeń opowiada o wydarzeniach fabuły oraz ustala kolejność zdarzeń i rozumie ich wzajemną zależność” (klasa 4–6, punkt 7) z powodzeniem można realizować w pracy z różnorodnymi materiałami, także spoza zwyczajowych list lektur i kanonu. Niektóre z wyżej wymienionych punktów wskazują też na wartość osobistego zaangażowania i krytycznego odbioru, co z kolei stanowi bazowe założenie twórczych metod edukacji kulturowej: „uczeń określa doświadczenia bohaterów literackich i porównuje je z własnymi” (klasa 4–6, punkt 16), „wykorzystuje w interpretacji tekstów doświadczenia własne oraz elementy wiedzy o kulturze” (klasa 4–6, punkt 18), „wyraża własny sąd o postaciach i zdarzeniach” (klasa 4–6, punkt 19), „określa w poznawanych tekstach problematykę egzystencjalną i poddaje ją refleksji” (klasa 7–8, punkt 7).

Kolejny z obszarów, tj. odbiór tekstów kultury, w jeszcze większym stopniu poszerza wachlarz dostępnych metod i narzędzi dla języka polskiego. Z zapisów określających zakres treści na zajęciach dowiemy się, że uczeń klas 4–6, ukończywszy II etap edukacyjny: „(...) wyodrębnia elementy dzieła filmowego i telewizyjnego (scenariusz, reżyseria, ujęcie, gra aktorska, muzyka), wskazuje cechy charakterystyczne przekazów audiowizualnych (filmu, programu informacyjnego, programu rozrywkowego) (punkt 9), rozumie, czym jest adaptacja utworu literackiego (np. filmowa, sceniczna, radiowa), oraz wskazuje różnice między tekstem literackim a jego adaptacją (punkt 10), odnosi treści tekstów kultury do własnego doświadczenia (punkt 11), świadomie i z uwagą odbiera filmy, koncerty, spektakle, programy radiowe i telewizyjne, zwłaszcza adresowane do dzieci i młodzieży (punkt 13)”¹.

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej.

Ta bezpośrednia zachęta do edukacji o dziełach kultury, wskazująca je jako autonomiczne teksty, których świadomy odbiór wymaga odrębnych kompetencji i wiedzy, pozwala na realizację rozbudowanych działań edukacji kulturowej, takich jak projekcje umożliwiające zapoznanie się z twórczością mistrzów kina czy też z językiem filmu. Podstawa programowa pozwala też na innego typu pracę ze sztuką, czyli edukację wykorzystującą narzędzia artystyczne jako wstęp do dalszej pracy, punkt odniesienia czy źródło informacji. W podstawie znajdziemy wiele miejsc, w których mowa jest o pracy z dziełami kultury dla osiągnięcia innych celów, na przykład w zakresie kształtowania umiejętności tworzenia wypowiedzi („Uczeń (...) tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: dialog, opowiadanie (twórcze, odtwórcze), opis, list, sprawozdanie (z filmu, spektaklu, wydarzenia)”)² czy też mówienia i pisania („Uczeń (...) redaguje scenariusz filmowy na podstawie fragmentów książki oraz własnych pomysłów”)³. Jednak nawet tam, gdzie o sztuce nie ma mowy, jej potencjał może znaleźć swoje zastosowanie, ułatwiając realizację takich wymagań podstawy programowej z języka polskiego, jak kształtowanie umiejętności retoryki, krytycznego myślenia czy formułowania opinii. Uczestnictwo w lokalnych wydarzeniach artystycznych oraz realizacja szkolnego projektu filmowego przyczyni się zaś do samokształcenia uczniów (punkt IV podstawy).

Jakie punkty podstawy programowej z języka polskiego dla liceum i technikum można wykorzystać jako pretekst do wprowadzenia na lekcje narzędzi artystycznych i działań twórczych? Podobnie jak na wcześniejszym etapie i tu nie brakuje możliwości. W obszarze „kształcenie literackie i kulturowe” znajdziemy takie cele jak „kształtowanie dojrzałości intelektualnej, emocjonalnej i moralnej uczniów” (punkt 1) czy też „rozumienie historii literatury i dziejów kultury jako procesu, a także dostrzeganie roli czynników wewnętrznych i zewnętrznych wpływających na ten proces” (punkt 2). Dla miłośników i miłośniczek sztuki filmowej szczególnie znaczenie może mieć cel z punktu 9: „kształcenie umiejętności rozumienia roli mediów oraz ich wpływu na zachowania i postawy ludzi, a także krytycznego odbioru przekazów medialnych oraz świadomego korzystania z nich”. Sięgając po metodę projektu artystyczno-społecznego, warto odwołać się do celów z obszaru samokształcenia: „rozwijanie zainteresowań humanistycznych” (punkt 1), „rozwijanie uzdolnień i zainteresowań poprzez udział w różnych formach aktywności intelektualnej i twórczej” (punkt 5). Realizacja i montaż własnych produkcji filmowych z cudzą muzyką pociągające za sobą konieczność zapoznania się z regułami dotyczącymi praw autorskich i cytowania z pewnością można uznać za drogę do osiągnięcia celu samokształcenia określonego w punkcie 6: „Umacnianie postawy poszanowania dla cudzej własności intelektualnej”.

Wymagania szczegółowe dotyczące treści kształcenia oferują wiele dodatkowych możliwości włączania metodologii edukacji kulturowej do pracy na lekcjach języka polskiego, zarówno w zakresie bardziej otwartego podejścia do utworów literackich, jak i w zakresie włączania do programu utworów nieliterackich. Punkt 15 kształcenia literackiego i kulturowego / czytanie utworów literackich wyraźnie wskazuje

² Tamże.

³ Tamże.

wartość i znaczenie pracy pozwalającej uczniom i uczennicom dostrzec i docenić szeroki kontekst literatury: „(uczeń) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny”. Refleksja nad wzorami myślenia i zachowania panującego w danej społeczności sytuuje teksty kultury jako część większego ideowego ekosystemu, tym samym umacnia nawyk analizowania ich w wyżej wymienionych kontekstach. Ten typ podejścia do literatury wpisuje się w kolejny punkt podstawy, tj. punkt 16: „(uczeń) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości”. Zestaw wymagań z zakresu odbioru tekstów kultury podpowiada kolejne cele, na które można się powołać w pracy z pozaliterackimi utworami artystycznymi. Analiza utworów audiowizualnych wzmacnia zrozumienie reguł konstruowania przekazów komunikacji masowej, do których odnosi się punkt 3 podstawy: „(uczeń) rozpoznaje specyfikę tekstów publicystycznych (artykuł, felieton, reportaż), retorycznych (przemówienie, laudacja, homilia), popularnonaukowych i naukowych (rozprawa); wśród tekstów prasowych rozróżnia wiadomość i komentarz; rozpoznaje środki językowe i ich funkcje zastosowane w tekstach; odczytuje informacje i przekazy jawne i ukryte; rozróżnia odpowiedzi właściwe i unikowe”. Włączanie do działań w szkole sztuki współczesnej realizuje cele podstawy z punktu 6: „(uczeń) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki”. Nawet cele kształcenia językowego otwierają drzwi do pracy z pozaliterackimi dziełami sztuki, na przykład filmami. Analiza tych ostatnich, skierowana na kształtowanie u uczniów umiejętności rozpoznawania w filmach i innych utworach audiowizualnych walorów subiektywnego przekazu światopoglądowego, z pewnością przyczyni się do realizacji celu z punktu 8 części „Komunikacja językowa i kultura języka”: „(uczeń) rozróżnia pojęcia manipulacji, dezinformacji, postprawdy, stereotypu, bańki informacyjnej, wiralności; rozpoznaje te zjawiska w tekstach i je charakteryzuje”.

Inne wybrane punkty części podstawy (bez omówienia):

„III. Tworzenie wypowiedzi:

2. Mówienie i pisanie.

Uczeń:

1. zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

(...)

3. reaguje na przejawy agresji językowej, np. zadając pytania, prosząc o rozwinięcie lub uzasadnienie stanowiska, wykazując sprzeczność wypowiedzi;

(...)

10. w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów;

IV. Samokształcenie.

Uczeń:

1. rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;
2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;
(...)
7. wzbogaca swoją wypowiedź pozajęzykowymi środkami komunikacji;
(...)
9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;
(...)
12. wykorzystuje formę projektu w przygotowaniu i prezentowaniu oraz popularyzowaniu swoich zainteresowań i osiągnięć”.

4. Podstawa programowa z historii od klasy 4 szkoły podstawowej

Żyjemy w kulturze, która sytuuje sztukę, w tym przekazy audiowizualne, jako jedno ze źródeł informacji o historii i kulturze. Odwołanie się do wypowiedzi artystycznych na zajęciach historii z jednej strony pozwala wykorzystać ten naturalny trend, by poszerzać wiedzę historyczną uczniów, z drugiej – wyjść naprzeciw niebezpieczeństwom, jakie ze sobą niesie, czyli rozbudzać w uczniach świadomość kreatywnego charakteru sztuki i konieczności krytycznego odbioru prezentowanych treści. Przykładem pracy, która łączy w sobie edukację historyczną z kształtowaniem uważnego i świadomego odbioru przekazów artystycznych, jest wykorzystanie aktualnych kinowych premier i porównanie ich z dziełami wcześniejszymi, tworzonymi z myślą o innej widowni i w kontekście aktualnej narracji polityczno-historycznej: na przykład praca z filmem Pawła Pitery „Habit i zbroja”, a następnie porównanie tej współczesnej ekranizacji dziejów zakonu krzyżackiego z „Krzyżakami” Jerzego Hoffmana.

Wybrane punkty podstawy programowej, II etap edukacyjny (bez omówienia):

„I. Chronologia historyczna.

(...)

4. Umieszczanie procesów, zjawisk i faktów historycznych w czasie oraz porządkowanie ich i ustalanie związków przyczynowo-skutkowych.

5. Dostrzeganie zmiany w życiu politycznym i społecznym oraz ciągłości w rozwoju kulturowym.

II. Analiza i interpretacja historyczna.

(...)

4. Objaśnianie związków przyczynowo-skutkowych, analizowanie zjawisk i procesów historycznych.

5. Dostrzeganie potrzeby poznawania przeszłości dla rozumienia procesów zachodzących we współczesności.

III. Tworzenie narracji historycznej.

(...)

3. Przedstawianie argumentów uzasadniających własne stanowisko w odniesieniu do procesów i postaci historycznych”.

Wybrane punkty podstawy programowej, III etap edukacyjny, liceum/technikum (bez omówienia):

„II. Analiza i interpretacja historyczna.

Uczeń:

1. analizuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w kontekście epok i dostrzega zależności pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego;

(...)

4. ugruntowuje potrzebę poznawania przeszłości dla rozumienia współczesnych mechanizmów społecznych i kulturowych”.

5. Podstawa programowa z etyki od klasy 4 szkoły podstawowej

Podstawa programowa z etyki dla II i III etapu edukacji otwiera szerokie, o ile nie najszersze, pole do sięgania po metodologię edukacji kulturowej i dzieła sztuki. Zadania sformułowane dla tego przedmiotu w podstawie programowej z powodzeniem można realizować w formule edukacji poprzez sztukę – formule, która sytuuje dzieła sztuki i teksty kultury jako punkt wyjścia do dalszej dyskusji, ilustrację problemu, narzędzie budzenia empatii.

Poniżej fragment podstawy programowej z zakresu etyki (szkoła podstawowa, klasy 4–8), który pokazuje szerokie spektrum tematów i problemów możliwych do zrealizowania z uczniami poprzez krytyczną analizę treści dzieła sztuki:

„I. Uczeń:

1) zna, rozumie i stosuje pojęcia niezbędne do opisu przeżyć i działań moralnych:

a) posługuje się pojęciami niezbędnymi do charakterystyki działania w aspekcie jego moralnej oceny: decyzja, czyn, sprawczość, konflikt, problem, podmiot działania (autor, sprawca), adresat działania, intencja działania, motyw działania, treść działania, skutek (konsekwencja), okoliczności działania,

b) rozpoznaje i nazywa wybrane emocje oraz uczucia: radość, smutek, strach, wstręt, zdziwienie, gniew, akceptacja, duma, miłość, nienawiść, przyjemność, przykrość, poczucie szczęścia, poczucie wstydu, poczucie winy, zazdrość,

c) posługuje się nazwami emocji i uczuć do opisywania przeżyć własnych oraz przeżyć innych osób w kontekście różnych doświadczeń moralnych; wykorzystuje te pojęcia do charakteryzowania przeżyć, działań i postaw bohaterów powieści, opowiadań, filmów, spektakli teatralnych, gier komputerowych,

d) zna i objaśnia podstawowe pojęcia związane z oceną moralną: dobro, zło, wartość, kryterium, zasada (norma, reguła), postawa, cnota, wada, obowiązek, sankcja, sumienie, wzór, autorytet, odpowiedzialność, prawo naturalne, prawo stanowione, godność, prawa człowieka, natura ludzka, prawda, szczęście (...),

f) wykorzystuje pojęcia dyskursu etycznego do analizowania przeżyć, działań i postaw bohaterów powieści, opowiadań, filmów, spektakli teatralnych, gier komputerowych (...)⁴.

W odniesieniu do tych punktów podstawy programowej edukacja poprzez sztukę staje się bezpieczną formą omówienia i przedyskutowania kwestii, które dla uczniów mogą okazać się emocjonalnie trudne lub kontrowersyjne. Poprzez analizę postaci filmowych, ich motywacji, dylematów, decyzji, przed którymi stają, emocji, które odczuwają, uczeń nabiera umiejętności nazywania własnych stanów emocjonalnych i rozpoznawania ich u innych, interpretowania przyczyn i skutków ludzkich zachowań.

⁴ Tamże.

Poniżej wybór celów kształcenia z podstawy programowej z etyki dla III etapu edukacji (liceum/technikum):

„I. Tożsamość, podmiotowość i rozwój moralny.

1. Rozwijanie wrażliwości moralnej.
 2. Identyfikowanie i rozumienie wartości, norm oraz postaw moralnych związanych z różnymi dziedzinami życia indywidualnego i społecznego.
 3. Rozwijanie postawy szacunku wobec każdego człowieka.
 4. Rozwijanie postawy odpowiedzialności za siebie oraz swoje społeczne i przyrodnicze otoczenie.
 5. Rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia.
 6. Identyfikowanie i analizowanie problemów oraz dylematów moralnych.
 7. Tworzenie aksjologiczno-moralnego komponentu własnego światopoglądu.
 8. Rozwijanie postaw społecznych, obywatelskich i patriotycznych.
- (...)

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Formułowanie pytań dotyczących sfery aksjologiczno-moralnej.
2. Formułowanie sądów wartościujących oraz ich uzasadnianie.
3. Doskonalenie umiejętności uczestniczenia w dialogu i umiejętności dyskusowania o zagadnieniach moralnych.

IV. Samokształcenie.

1. Rozwijanie umiejętności samodzielnego poszukiwania i wartościowania informacji oraz odpowiedzialnego korzystania z wiedzy.
2. Kształcenie umiejętności uczenia się.
3. Rozwijanie samoświadomości moralnej”.

6. Podstawa programowa z edukacji dla bezpieczeństwa od klasy 4 szkoły podstawowej

Narracje literackie i audiowizualne wydają się być predystynowane do działań prozdrowotnych i profilaktycznych będących celem edukacji dla bezpieczeństwa. Oferują one bezpieczny wgląd w konsekwencje zachowań ryzykownych, pozwalając niejako uczyć się na cudzych błędach. Ich walorem jest także przystępność i konstrukcja przekazu, który komunikuje uniwersalne zasady i prawidłowości za pośrednictwem poruszających indywidualnych historii. Nie brakuje badań pokazujących, że perswazja oparta o narrację jest bardziej skuteczna niż komunikacja wprost. Na koniec niebagatelną rolę w pracy z filmem odgrywają emocje – te wzbudzone w trakcie pokazów, jak i te zilustrowane w filmie. Rozmowa po seansie (o ile przeprowadzona w sprzyjającej, bezpiecznej atmosferze) wspiera uczniów i uczennice w rozumieniu swoich i cudzych reakcji, a także w samoregulacji, która ma realny wpływ na ich dobrostan (Slater i Rouner, 1996; Prentice, Gerrig, Bailis, 1997; Wheeler, Green i Brock, 1999; Murphy i in., 2013).

Oto punkty podstawy programowej z edukacji dla bezpieczeństwa dla klas 4–8 szkoły podstawowej, na które można się powołać przy pracy metodami edukacji kulturowej (w tym filmowej):

„IV. Edukacja zdrowotna. Zdrowie w wymiarze indywidualnym oraz zbiorowym.

Uczeń:

1. wyjaśnia zależności między zdrowiem fizycznym, psychicznym, emocjonalnym a społecznym; wyjaśnia wpływ stresu na zdrowie;
2. wymienia zachowania, które sprzyjają zdrowiu (prozdrowotne) oraz zagrażają zdrowiu, oraz wskazuje te, które szczególnie często występują wśród nastolatków; odróżnia czynniki środowiskowe i społeczne (korzystne i szkodliwe), na które człowiek może mieć wpływ, od takich, na które nie może;
3. omawia krótkoterminowe i długoterminowe konsekwencje zachowań sprzyjających (prozdrowotnych) i zagrażających zdrowiu;
4. dobiera i demonstrowuje umiejętności komunikacji interpersonalnej istotne dla zdrowia i bezpieczeństwa (odmowa, zachowania asertywne, negocjowanie);
- (...)
6. ocenia własne zachowania związane ze zdrowiem, ustala indywidualny plan działania na rzecz własnego zdrowia;
7. ustala, co sam może zrobić, aby stworzyć warunki środowiskowe i społeczne, które są korzystne dla zdrowia (ochrona środowiska przyrodniczego, wsparcie społeczne, komunikacja interpersonalna, współpraca osób, instytucji i organizacji na rzecz zdrowia itp.)”.

Podobne punkty z podstawy programowej z edukacji dla bezpieczeństwa dla III etapu edukacji (liceum/technikum), na które można się powołać przy pracy metodami edukacji kulturowej (w tym filmowej):

„IV. Edukacja zdrowotna. Zdrowie w wymiarze indywidualnym oraz zbiorowym. Zachowania prozdrowotne.

2. Elementy zdrowia psychicznego.

Uczeń:

- 1) wyjaśnia zależności między zdrowiem fizycznym, psychicznym, emocjonalnym a społecznym; wyjaśnia wpływ stresu na zdrowie; (...)
- 3) ocenia własne zachowania związane ze zdrowiem, ustala indywidualny plan działania na rzecz własnego zdrowia;
- 4) zna podstawowe sygnały i objawy problemów ze zdrowiem psychicznym (stres fizyczny i emocjonalny, zaburzenia odżywiania, depresja kliniczna);
- 5) opisuje konstruktywne i niekonstruktywne sposoby radzenia sobie z emocjami, w tym negatywnymi;
- 6) określa, gdzie w okolicy swojego miejsca zamieszkania działają instytucje i organizacje świadczące leczenie, pomoc i wsparcie w przypadkach problemów zdrowia psychicznego, w szczególności świadczące usługi dla młodzieży;
- 7) dobiera i demonstrowuje umiejętności komunikacji interpersonalnej istotne dla zdrowia i bezpieczeństwa (odmowa, zachowania asertywne, negocjowanie)“.

7. Podstawa programowa z wiedzy o społeczeństwie od klasy 4 szkoły podstawowej

Wiedza o społeczeństwie jako przedmiot interdyscyplinarny korzystający z dorobku nauk społecznych i nauk humanistycznych z pewnością skorzysta na włączaniu do działań lekcyjnych dzieł kultury i sztuki, które zaoferują niesztabową i świeżą perspektywę w patrzeniu na życie społeczności lokalnej, krajowej i ogólnokrajowej. Praca z przedmiotem, opisana jako jedna z metod pracy edukacji kulturowej, pozwoli zilustrować wymiar społeczny osobistych wyborów i nawyków. Film i inne narracje artystyczne pozwolą przybliżyć i przeanalizować prawidłowości życia społecznego w sposób, który wzmocni samodzielność myślenia i autonomię. Projekt społeczno-artystyczny w klasie posłuży kształtowaniu postaw obywatelskich i prospołecznych uczniów i uczennic.

Oto wybór adekwatnych punktów podstawy programowej z wiedzy o społeczeństwie dla klas 4–8 szkoły podstawowej:

„I. Wiedza i rozumienie.

Uczeń:

1. wyjaśnia podstawowe prawidłowości życia społecznego, w tym funkcjonowania grup społecznych oraz społeczności lokalnej i regionalnej oraz wspólnoty etnicznej i państwowej;
2. uzasadnia znaczenie procedur demokratycznych i stosuje je w życiu szkoły oraz grup, w których uczestniczy;
3. wyjaśnia znaczenie aktywności obywatelskiej;
- (...)
5. ma podstawową wiedzę na temat praw człowieka, środków masowego przekazu oraz wybranych spraw międzynarodowych;
6. wykorzystuje swą wiedzę do interpretacji wydarzeń życia społecznego, w tym publicznego.

III. Rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń:

1. rozpoznaje własne potrzeby i potrzeby innych;
- (...)
3. wyjaśnia związek między godnością a prawami, które mu przysługują;
4. przedstawia własne prawa i obowiązki;
5. powiększa treść własnej tożsamości lokalnej, regionalnej, etnicznej i obywatelskiej;
6. rozpoznaje przypadki łamania praw w swoim otoczeniu;
7. argumentuje zasadność postaw obywatelskich – m.in. odpowiedzialności, troski o dobro wspólne i tolerancji;
8. rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.

IV. Komunikowanie i współdziałanie.

Uczeń:

1. komunikuje się w sprawach życia społecznego, w tym publicznego, oraz dyskutuje i przedstawia własne argumenty w wybranych sprawach tego typu;
2. rozpoznaje przypadki wymagające postaw asertywnych;
3. współpracuje z innymi – dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich;
4. wykazuje konieczność współdziałania w życiu społecznym i wyjaśnia istotę samorządności”.

Oto wybór adekwatnych punkty podstawy programowej z wiedzy o społeczeństwie dla III etapu edukacji (liceum/technikum):

„I. Wiedza i rozumienie.

Uczeń:

1. wyjaśnia i analizuje prawidłowości życia społecznego oraz wybrane współczesne procesy społeczne;
(...)
4. wyjaśnia specyfikę praw i wolności człowieka oraz podstawowe mechanizmy ich ochrony;
(...)
7. wykorzystuje swą wiedzę do interpretacji wydarzeń życia społecznego, w tym politycznego.

II. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

Uczeń:

1. pozyskuje i wykorzystuje informacje na temat życia społecznego, w tym politycznego;
(...)
- 3) wykorzystuje informacje do tworzenia własnej wypowiedzi na temat zjawisk życia społecznego, w tym politycznego oraz ich oceny.

III. Rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń:

1. analizuje kwestię godności ludzkiej i przedstawia prawa, które mu przysługują, oraz mechanizmy ich dochodzenia;
2. rozwija w sobie postawy obywatelskie;
3. ocenia własne decyzje i działania w życiu społecznym;
4. rozpoznaje przypadki łamania praw człowieka;
5. diagnozuje problemy społeczno-polityczne na poziomie lokalnym, państwowym, europejskim i globalnym oraz ocenia wybrane rozwiązania tych problemów i diagnozuje możliwość własnego wpływu na ich rozwiązanie;

6. rozpoznaje różne aspekty, także prawne, problemów życia codziennego i podaje możliwe sposoby ich rozwiązania.

IV. Komunikowanie i współdziałanie.

Uczeń:

1. rozwija umiejętność dyskusowania – formułuje, uzasadnia i broni własne stanowisko na forum publicznym, szanując odmienne poglądy;
2. współpracuje w grupie, z uwzględnieniem podziału zadań oraz wartości obowiązujących w życiu społecznym”.

Bibliografia:

Murphy S., Frank L., Chatterjee J., Baezconde-Garbanati L., *Narrative versus Non-narrative: The Role of Identification, Transportation and Emotion in Reducing Health Disparities*, „Journal of Communication”, 2013, nr 63(1), 116–137.

Prentice D.A., Gerrig R.J., Bailis D.S., *What readers bring to the processing of fictional texts*, „Psychonomic Bulletin & Review”, 1997, nr 4, 416–420.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej.

Slater M.D., Rouner D., *Value-affirmative and value-protective processing of alcohol education messages that include statistical evidence or anecdotes*, „Communication Research”, 1996, nr 23, 210–235.

Wheeler S.C., Green M.C., Brock T.C., *Fictional Narratives Change Beliefs: Replications of Prentice, Gerrig, and Bailis (1997) with Mixed Corroboration*, „Psychonomic Bulletin & Review”, 1999, nr 6(1), 136–141.